

Tétel 08.

FRANZ KAFKA: AZ ÁTVÁLTOZÁS

TANTÁRGY	SZINT	TÍPUS
Irodalom	Középszint	Tétel

TÉMAKÖR	Világirodalom
TANANYAG CÍME	Franz Kafka: Az átváltozás

A tétel vázlatja:

- I. Az elidegenedés
- II. Kafka élete és a kafkai világ
- III. Abszurdum és realizmus
- IV. Az átváltozás (1912)

I. Az elidegenedés

Kafkát a XX. századi életérzés, az **elidegenedés** legautentikusabb (= leghitelesebb) írójának tartják.

Elidegenedés

- A XX. század alapvető életérzése, ami azonban a XVIII. század tudományos fejlődésében és gondolkodásmódjában gyökerezik.
- A felvilágosodás korának tudományba vetett feltétlen hite és racionális (észközpontú) filozófiája alapozta meg a XIX-XX. század emberének bizonytalanságát, kételyét és fokozatos eltávolodását a klasszikus értékektől, vallási tanításoktól.
  - A XVIII. század embere szabadon, vallási béklyóktól mentesen akarta szemlélni a világot: a józanész szűrőjén keresztül.
  - A XIX. század embere már kiábrándult, hiszen a felvilágosodás sem hozta el a vágyott változást: a szabadságot, az emberi egyenlőséget és a testvériség érzését. A romantika elvágódása e csalódásból fakad.
  - A tudománya vetett hit megingott, azonban a vallással, egyházzal szemben korábban felvetődő kételyek sem szűntek meg.
  - A XX. század embere e kételyekkel telve keresi helyét a világban.
- Az elidegenedés a XX. századi ember **magárahagyottságának**, **kiszolgáltatottságának** kifejeződése.
- Az „idegen” szó maga arra utal, hogy valamit vagy valakit számunkra távolinak, ismeretlennek, máshová tartozónak és különösnek érzünk.
- Az idegenekkel szemben bizalmatlanok vagyunk.

De mi történik, ha éppen önmagunkat érezzük idegennek?

Tétel 08.

FRANZ KAFKA: AZ ÁTVÁLTOZÁS

Magárahagyottság

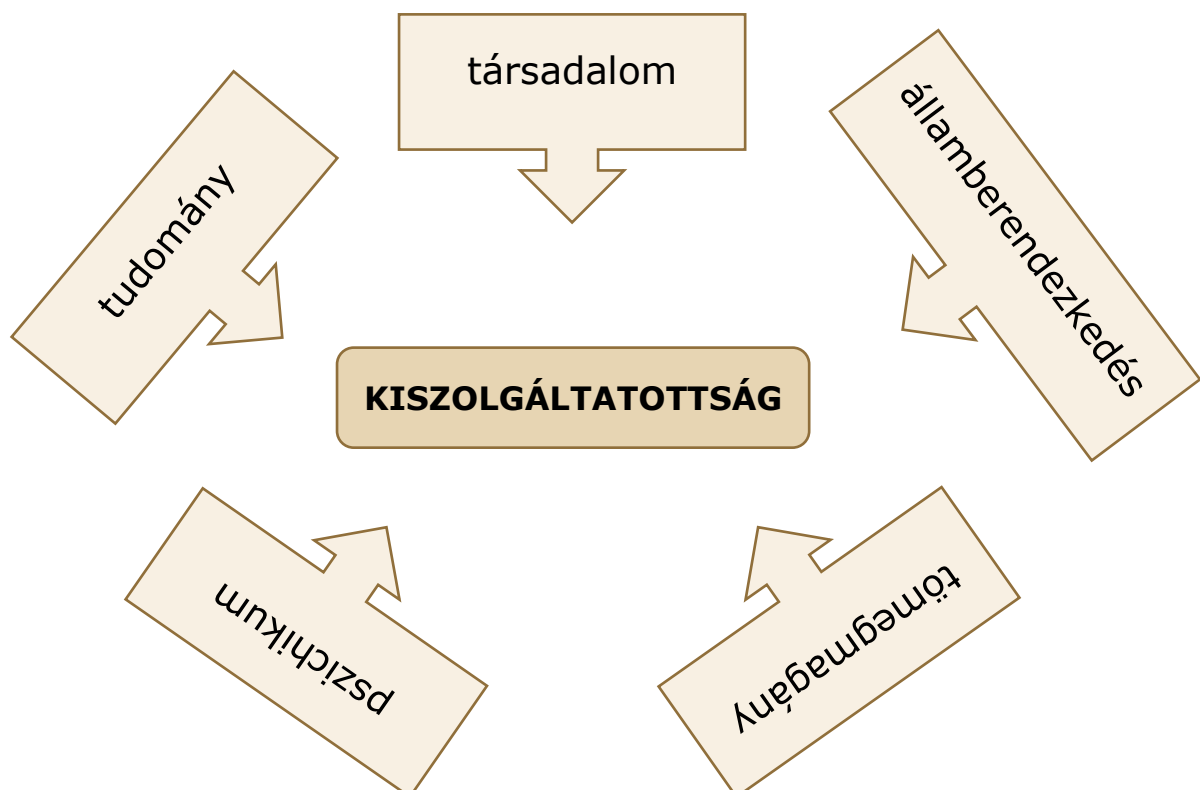
- Nietzsche híres mondata: „Isten halott”.
- Nietzsche gondolatának értelmében „kiürül az ég”, az ember pedig teremtményből saját sorsa, világa, önmaga egyetlen irányítójává válik. De képes-e erre?
- A vallás évezredekken keresztül megadta számára a spirituális (lelki) biztonságot, támogatást. Törvényei biztonságos keretet szabtak köré.
- Az isten nélküli ember magányosnak és kiszolgáltatottnak érezheti magát ebben az „új” világban. A totális szabadsággal túlságosan nagy felelősség jár, valamint fejlett tudatosságot, célteremtő képességet és érett személyiséget feltételez.
- Az „übermensch”, azaz az „ember feletti ember” képes élni ezzel a szabadsággal. De ki tartozik közéjük?

Nietzsche (ejtsd: Nicse) a XX. század egyik legmeghatározóbb filozófusa. Individualista gondolatvilágának középpontjában az istentől elhagyott, ám önmagát újradefiniáló, saját értékrendet és morált felállító ember áll.

Kiszolgáltatottság

- A kiszolgáltatottság érzése több síkon jelentkezik.

- Az ember egy számára egyre kevésbé átlátható és értelmezhető világban él.
  - A tudomány rohamos fejlődésének köszönhetően nehéz, sőt lehetetlen lépést tartani az **ismeretek** megszerzésében. A polihisztorok kora lejárt.
  - Csak részleteiben ismerjük a világot, a maga teljességében nem.
  - A nagyvárosi létnek köszönhetően jelentkezik a többi embertől való elidegenedés: a **tömegmagány** érzése.
  - Az ember már saját **pszichéjét** (lélek) sem ismeri: a pszichológia tudománya felfedezi a tudattalan régiót, ami a ember számára befolyásolhatatlannak, így félelmetesnek tűnik.
  - Az **államgépezet** is egyre kevésbé átlátható: személytelen és arctalan ez a hatalom.
  - Az államapparátus része, a **hivatalok** világa is ugyanígy személytelen, átláthatatlan rendszer. Kiszolgáltatottá teszi az embert.

II. Kafka élete és a kafkai világ

Kafka meglehetősen összetett identitással rendelkezett – nem véletlen, hogy egész **életében** foglalkoztatta a hovatartozás kérdése.

Élete

- 1883-ban született Prágában, németül beszélő, zsidó kereskedőcsalád sarjaként.
- Prága akkoriban az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozott.
- Jogból doktorált, majd egy biztosítótársaságnál dolgozott.
- Tuberkulózisa miatt korán nyugdíjazták.
- Egy Bécs melletti szanatóriumban halt meg 1924-ben.

Életműve

Barátját, Max Brodot arra kérte, égesse el kiadatlan **művei** kéziratát. De ő végül mégsem teljesítette Kafka végakarátát.

- Az 1920-as években sorra jelentek meg Kafka művei.
- Elbeszéléseket, regényeket írt.
- Világhírű regénye *A per* és *A kastély*: mindkettő befejezetlen maradt.
- Regényei a különös **kafkai világba** engednek betekintést.

Kafkai világ

- Hősei rendszerint egy abszurd fordult után különös, a megszokottól eltérő világba csöppennek.
- Abszurd voltában is ezer szállal kötődik azonban ez a világ a hétköznapihoz.
- Minden eseményt a hősei szemszögéből ábrázol, láttat, a szerző kívül marad az eseményeken, nem minősíti vagy magyarázza azokat.
- Metaforikus képnnyelvet használ: amihez valami hasonlít, azzal azonos is.
- Parabolikus szerkezetűek alkotásai: példázatszerűek, hőseik sorsa általános értelmet nyer.
- Művei többértelműek, több síkon értelmezhetők.
- Groteszk látásmóddal dolgozik, és az abszurd is be-betör ebbe a világba, de mindig tárgyilagosan ábrázolja a nonszensz, képtelen jelenségeket.
- Ironikus hangnem jellemző alkotásaira.
- A befejezetlenség és a töredékesség is művei sajátja.

III. Abszurdum és realizmus

Legismertebb elbeszélése az **Az átváltozás** (1912).

Az átváltozás

- Az átváltozás című elbeszélés hűen tükrözi Kafka alkotói módszerét: metaforikus képnnyelven szólal meg, allegóriaszerű az alkotás.
- A mű magját adó metafora: a főhős alantas, „alsóbbrendű” életet élt egészen idáig:
  - utazóügynök,
  - otthon él a szüleivel (érzelmileg függ tőlük, ők pedig anyagilag tőle)
  - önállóan.
- A főhős kiengedte élete irányítását a kezei közül.
- Ez az élet nem autentikus, önálló élet, hanem állandó függést jelent és kiszolgáltatottságot. Ez az élet nem az ő élete.
- Ez az élet nem emberhez méltó: inkább féregszerű lét.
- A főhős egy nap féreggé változik. Azonosul létével.
- A műnek ez az egyetlen **abszurd** fordulata, minden további történése realiztikus, valóságű.

Az abszurd

- Eredeti jelentése: *képtelen, lehetetlen, esztelen, értelmetlen.*
- A fantasztikum egy szélsőséges válfaja.
- A képzelet köznapi logikáját felborítja, teret nyer benne a lehetetlenség.
- Meghökkenítő, váratlan fordulatként jelentkeznek. Feltűnése megdöbbenítő, zavarba hozó.
- A groteszkhez az teszi hasonlónak, hogy mindkét minőség esetében két össze nem illő dolog találkozik egymással, s ebből a viszonyból születik az adott esztétikai minőség.
- Ám míg a groteszkben ötvöződő ellentétes elemek között nem teljes a diszharmónia, addig az abszurdban összeegyeztethetetlen az ellentét.
- Az abszurd a teljes elidegenedésben (az embernek a létéhez való viszonyában), így a tagadásban gyökerezik.
- A groteszk nem tagad, hanem bírál, kritizál.

IV. Az átváltozás (1912)

Az elbeszélés címében szereplő átváltozás világirodalmi **toposz**.

- Átváltoznak a mitológia (pl. nádszállá változó nimfa), a műmesék (pl. Andersen kis hableánya) a népmesék (pl. gebéből táltos, királyfiból béka) hősei is.
- Az átváltozás motívumához gyakran kapcsolódik a büntetés (pl. sóbálvánnyá válás) és a feloldozás (pl. átok megtörése, visszaváltozás) motívuma.
- Kafka hőse is metamorfózison (átváltozás) megy keresztül. Ez a metamorfózis büntetés és tükör is egyben.
- Gregor Samsa erre az átváltozásra *ébred* egy reggel. Az ébredés a feleszmélést, a tudatra ébredést (tudatosodást) is kifejezheti.

AZ ÁTVÁLTOZÁS (1912)

AZ ELBESZÉLÉS ELEMZÉSE

CÍME	<ul style="list-style-type: none"> • Címkeszerepű: témamegjelölő cím. • Főnévi cím.
KELETKEZÉSE	<p>Az átváltozásnak személyes vetületei is vannak Kafka életének ismeretében.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ő is otthon élt felnőttkorában. • Apjával rossz volt a viszonya (túl nagy elvárásokat támasztott). • Csak legkisebb húgával volt bensőséges a kapcsolata. • Kafka is diszharmonikus személyiség volt. (Bűntudatot érzett saját sorsával, önmagával szemben.)
MŰFAJA	Parabolikus, azaz példázatszerű elbeszélés.
TÉMÁJA	<p>Az átváltozás motívuma több síkon is megjelenik a műben:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gregor konkrét átváltozása bogárrá, féreggé (azonosulás). • A család átváltozása: a látszólag biztonságos, törődő szerepből lépnek ki (szerepváltás, feltárulkozás). • Gregor szerepének átváltozása: eltartóból megtűrt, majd terhes tagja lett a családnak. • Gregor helyzetének átváltozása („kifordul” eredeti medréből). <p>Az átváltozás lehet: belső lázadás, a tudattalan kivetülése, de akár véletlen (vak sors) is. Ez utóbbi illeszkedik Kafka kiismerhetetlen világról alkotott képébe.</p> <p>Gregor átváltozása, „megvilágosodása” későn következik be: már nem tud érdemben megváltozni.</p>
FÓKUSZA	Az autentikus, emberi lét.

AZ ELBESZÉLÉS ELEMZÉSE

CSELEKMÉNYE	<ul style="list-style-type: none"> • Tulajdonképpen magával a bonyodalommal nyit: Samsa átváltozásával indul a cselekmény. • Az átváltozás következményeit (családja és munkahelye reakcióit) mutatja be a kibontakozás. • A család számára végül már nyűg az élete. • A tetőpont az a pillanat lehet, mikor Gregor hegedűszót hallgat az ajtóból, és rádöbben, hogy magasabb, kifinomultabb értékek, és szépség is létezik az életben. • A mű megoldása végül a hős kiszenvédése, önként vállalt halála, ami megnyitja a családja számára is a kifelé vezető utat. A család Gregor halálát követően sétálni indul. <p>Az expozíció történéseit az elbeszélésből következtethetjük ki:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gregor, hogy törleszteni tudja a családi adósságokat, utazóügynöki állást vállal. • Eltartja az egész családját. (Csak ő dolgozik.) • Soha nem hiányzott a munkahelyéről. • Hobbija: vasúti menetrendeket nézeget.
INDÍTÁSA	In medias res kezdés, azaz a dolgok közepébe vág.
MEGOLDÁSA	Katasztrófa, hiszen a főhős önkéntesen vállalt pusztulásához vezet, azonban nincs benne katarzisz (csak legfeljebb a megkönnyebbült család szemszögéből).
SZERKEZETE	Három részből áll. Klasszikus: lineáris, egymást követő eseményeket ábrázol, melyek között ok-okozati összefüggés van.
SZERKESZTŐ ELVE	Kronológia (időrend).
IDŐKEZELÉSE	Két hónap történéseit dolgozza fel a mű. Eleinte aprólékosan, mintegy kinagyítva látjuk az eseményeket Gregor szemszögéből, majd egyre elnagyoltabb a kép, nagyobbak az „ugrások”.
ELBESZÉLÉSMÓDJA	Tárgyilagos, azonban az elbeszélői nézőpontot változtatja a mű során: <ul style="list-style-type: none"> • először Gregor szemszögéből látjuk az eseményeket (első rész), • fokozatosan a család szemszöge érvényesül (második rész), • végül külső nézőpontra vált (harmadik rész).

AZ ELBESZÉLÉS ELEMZÉSE

HANGNEME	A világ abszurditását egy abszurd szituációval jellemzi. Hangnemében azonban a mű egészére nézve megmarad tárgyilagosnak, némi iróniával keverve.
ÁBRÁZOLÁSMÓDJA	<p>Az abszurd (a konkrét átváltozás) és a groteszk (bizarr, félelmetes, visszataszító, tragikus és komikus minőség szimultán jelenléte) világlátás keveredik a műben.</p> <p>Groteszk elemek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gregor eltorzult személyiségének ábrázolása • Bogárrá való átváltozás • Gregor bogárléte (pl. billeg a hátán, mászik a falon) • Bogár külső, emberi gondolatokkal • Gregor ráébredése a szépségre (hegedű), majd az lelepleződése • Az almás epizód • A mű zárása (Gregor teteme és a sétáló család képe)
HELYSZÍNE	<p>Zárt, szűk térben, a család otthonában játszódnak az események. A helyszín szűkössége, nyomasztó volta jelképes értékkel bírhat: a beszűkült/beszűkülő lehetőségek képe.</p> <p>A „játéktér” ráadásul Gregor számára még inkább beszűkül: pusztán saját szobájára szorítkozik.</p>
SZEREPLŐI	<p>Főhős: Gregor Samsa, neve beszélő név (a cseh <i>sams ja</i> jelentése: magányos, magának való).</p> <p>Apja: szigorú és erőszakos ember. Eleinte Gregor tartja el, később banktisztviselői állást vállal.</p> <p>Anyja: távolságtartó Gregorral. Őt is a fia tartja el, majd varrást vállal.</p> <p>Húga: a család egyetlen tagja, aki valóban gondoskodik Gregorról.</p> <p>Bátyja fizeti taníttatását. A harmadik részben azonban már ő sem jár be a testvééréhez.</p>

AZ ELBESZÉLÉS ELEMZÉSE

MOTÍVUMOK	<p>Elidegenedés</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gregor eltávolodott önnön személyiségétől, egyéniségétől, • pénzkereső eszközzé válik családja számára (eltárgyasulás), • eltávolodik a saját lelkétől, lelki igényeitől (hegedűszó). • lélekölő, mechanikus, monoton munkát végez, • megvetés, megaláztatás veszi körül, • motiválatlanság (nem ad örömet számára a munka vagy az otthon), • leválthatóság, kicserélhetőség (Gregor egy kicserélhető csavar a gépezetben.) <p>Önfeladás Gregor átváltozásának egyik motorja. (Elveszti önmagát.)</p> <p>Megalkuvás (önmaga elárulása) Függőség (önállótlanóság)</p>
KITEKINTÉS	<ul style="list-style-type: none"> • Kisszerű, lélektelen (hivatali) élet: pl. Gogol: <i>A köpönyeg</i> (csinovnyik figura) • Felelősség átadása/áthelyezése az apának, feljebbvalónak: pl. Dosztojevszkij: <i>A Karamazov testvérek</i> • Betegség adta megvilágosodás: pl. Tolsztoj: <i>Ivan Iljics halála</i> • Szimbolikus állatszereplő: pl. Orwell: <i>Állatfarm</i> (pl. ló, disznók, birkák)